

NICOLAAS ARNOLDI 'EEN DILETTANT VAN

*Ter herinnering aan Jan Jongepier,
groot kenner van orgels, waar hij
zo kundig en inventief op speelde,
zo toegankelijk over schreef en
zo fantastisch over kon vertellen*

Victor Timmer De hoofdpersoon van dit tweedelige artikel heeft binnen de orgelwereld nagenoeg alleen bekendheid door zijn boekje met orgeldisposities uit 1788. Dat achter het begrip 'Knock' een mens van vlees en bloed schuilging, zouden we daardoor haast vergeten. J.W. Enschedé kenschetste hem ooit als 'liefhebber-orgeldeskundige'.¹⁾ Daarmee behoort Knock tot een rij illustere personen die naast (en/of na) hun normale professie ook actief waren op muzikaal gebied, en vaak op professioneel niveau. Men denke bijvoorbeeld aan Constantijn Huygens en Graaf Unico Wilhelm van Wassenaar als componist. Ook op orgelgebied zijn er in Nederland diverse voorbeelden, van Rudolph Agricola, Jhr. Emanuel Frederick van Montfoort, Joos Verschuere Reynvaan, J.W.F. Snethlage, F.C. Kist, G.H. Broekhuizen senior, Jhr. Mr. S.W. Trip, [de Franse diplomaat] Charles Philbert en niet te vergeten Enschedé zelf, tot in onze decennia onder anderen Arend Jan Gierveld en Gerard Verloop. Zeldzamer is het gelijktijdig uitoefenen van twee of meer professionele loopbanen.²⁾

Nicolaas Arnoldi Knock werd slechts 34 jaar oud en leefde in de tweede helft van de achttiende eeuw, een periode met velerlei tekenen van verandering op geestelijk gebied (zoals Verlichting en rationalisme) en maatschappelijk terrein (zoals een opkomend nationalisme), onder andere in relatie tot de revolutionaire ontwikkelingen in Frankrijk. In Nederland, zeker ook in de provincie Friesland, werd dat bijvoorbeeld zichtbaar in de groeiende tegenstelling tussen Patriotten en Prinsgezinden.

Het eerste deel van dit artikel beoogt een indruk te geven van het leven van N.A. Knock en zijn diverse muzikale activiteiten, in het bijzonder op orgelgebied. In de tweede aflevering zal de aandacht nader worden gericht op zijn relatie met de bekende orgelvirtuoos Georg Joseph (Abt) Vogler, die in de periode 1785-1790 ook in Nederland veel concerten gaf. Daarnaast richten we de blik op de *Dispositien*, het boekje waardoor Knock tot in onze tijd bekend is gebleven.

1) J. W. Enschedé, 'De orgelconcerten van den Abt Vogler in de Nederlanden 1785-1790', in: *Oud-Holland*, 38 (1920) 49. Met dank aan Bart van Buitenen voor het verstrekken van een fotokopie van dit artikel.

2) Men denke hier o.a. aan psychiater/pianist/componist Hans Henkemans, universitair docent oud-Frans/organist/hoogleraar Orgelkunde Ewald Kooiman en tandarts/organist/orgeladviseur Ton van Eck.

KNOCK: IN EERSTE KLASSE'

Deel 1: Levensloop, loopbaan en muzikale activiteiten

PERSOON EN PROFESSION

N.A. Knock (1759-1794) kwam voort uit het Fries-Groningse patriciaat. Hij stamde aan moederskant [de 'Arnoldi-kant'] uit een geslacht waarvan diverse leden met name in de achttiende eeuw werkzaam waren voor de Friese stadhouders en belangrijke openbare onderwijs- en bestuursfuncties bekleedden in Friesland. Zijn betovergrootvader Nicolaus Arnoldi (Lesna, Polen, 1618 - Bolsward, 1680) had in zijn jeugd Grieks, Latijn en wijsbegeerte gestudeerd, o.a. bij Comenius en in Danzig. Na een verblijf in (opnieuw) Polen (studie Theologie), Nederland (Franeker), Engeland en Frankrijk, kwam hij terug naar Franeker en werd vervolgens in 1648 predikant in Beetgum. Van 1651 tot zijn dood was hij hoogleraar theologie aan de Hoogeschool (universiteit) in Franeker. Zijn kleinzoon Nicolaas Arnoldi (Leeuwarden, 1696 - Franeker, 1777) had vele jaren een zeer vooraanstaande positie aan het hof van de Friese Nassau's in Leeuwarden, was daar burgemeester en vervulde diverse functies binnen de Staten van Friesland.³⁾

3) Hij was sinds 1747 ook zaakwaarnemer van de Friese Nassau's toen die naar Den Haag vertrokken.

N.A. Knock op dertienjarige leeftijd. Olieverfschilderij (op canvas, afmetingen: 82,2 x 65,9 cm) door Friedrich Ludwig Hauck, gedateerd 19 september 1772.

De jongeheer Knock staat schuin voor een clavecimbel, zijn rechterhand rust op een boek met op de rug het opschrift [naam auteur]'TERENTIUS' en daaronder de niet goed leesbare titel ['MYSTERICUM'?). Foto: collectie Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie RKD, Den Haag

Eén van de zes kinderen uit zijn huwelijk met Barbara Knock, te weten Jetske Anna Arnoldi (1735-1759), trouwde met Wesselius Knock (Groningen, 1722 – Rotterdam, 1793). Hij was een telg uit de uitgebreide familie van zijn schoonmoeder [de ‘Knock-kant’], welke diverse predikanten en bekleeders van openbare bestuursambten in Groningen en Friesland telde. Wesselius Knock (die op 17 september 1743 als student theologie werd ingeschreven in het *album studiosorum* van de Leidse universiteit) was gereformeerd predikant te Schingen en Slappeterp (1744-1748), Meeden (1748-1753)⁴⁾, Amersfoort (1753-1756), Leeuwarden (1756-1758) en Rotterdam (1758-1793), waar hij overleed op 8 september 1793. Uit zijn huwelijk met Jetske Arnoldi werd op 7 april 1759 Nicolaus (later meestal Nicolaas) Arnoldi Knock⁵⁾ geboren te Rotterdam, waar hij drie dagen later werd gedoopt. Op dat moment woonde de familie Knock aan de Botersloot. Een jaar later kreeg Nicolaas van

Bewaard gebleven correspondentie uit hoofde van deze functie (waarbij de persoonlijke noot niet ontbrak) getuigt van de nauwe band tussen Arnoldi en de stadhoudelijke familie. Een groot portret van hem is aanwezig in het Historisch Centrum Leeuwarden.

4) Zijn naam staat hier vermeld op de orgeltribune in verband met de bouw van het Hinsz-orgel in 1751. Voor de volledige tekst, zie A. Pathuis, *Groninger Gedenkwaardigheden. Teksten, wapens en huismerken van 1298-1814* (Assen/Amsterdam 1977) 456.

5) De naam Arnoldi werd door N.A. Knock (en ook door anderen) soms ook als deel van zijn achternaam gebruikt (bijvoorbeeld in 1793 in correspondentie met de graaf van Wassenaar); de zoon van Knock stond in 1800 ook op die manier ingeschreven aan de Universiteit in Groningen.

grootmoeder Barbara een zilveren beker (met familiewapen), vervaardigd door de Leeuwarder zilversmid Jan Peereboom, met als opschrift: ‘*Nicolaas Knok, op syn eerste verjaardag 7 april 1760*’.⁶⁾

In 1763 trouwde zijn vader (inmiddels weduwnaar) met Clasina Boschaert (1731-1778).⁷⁾ Van augustus 1768 tot augustus 1775 volgde Nicolaas onderwijs aan de Latijnse School in Leeuwarden.⁸⁾ Hij moet een vlijtige leerling zijn geweest die graag met zijn neus in de boeken zat. Uit deze periode bleef een portret van hem bewaard, in 1772 vervaardigd door de portretschilder Friedrich Hauck (Hamburg, 1718 – Offenbach, 1801).⁹⁾

Nicolaas Knock werd op 12 september 1775 ingeschreven als student rechten aan de Academie (de latere Rijksuniversiteit) te Groningen¹⁰⁾: ‘*1775 Die 12 [september] Nikolaas Arnoldi Knock, Roterodamensis*’, en hij werd vervolgens in de jaren 1776 tot en met 1779 (de lijst van het jaar 1777 ontbreekt) genoemd in de ‘recenci’-lijsten.¹¹⁾

Hij woonde in 1777 in de Professoren Gang (tegenwoordig de doorgang aan de westzijde van het huidige Academiegebouw), dus ‘op de stoep’ van het Academiegebouw en de Academiekerk¹²⁾. Op 14 juni 1780 promoveerde hij *summa cum laude* op het onderwerp *De legum naturalium et civilium natura* [= Over (de aard van) de natuurwetten en de burgerlijke wetten].¹³⁾

6) A.C. Beeling, *Nederlands zilver 1600-1813*, deel 1 (Leeuwarden 1979) 178 (beschrijving) en 179 (afbeelding). De beker heeft een hoogte van 7 cm en een diameter (boven) van 6 cm. Jan Peereboom was als zilversmid in Leeuwarden werkzaam van 1751-1805. De beker is sinds 1979 in particulier bezit in België. Met dank aan dhr. Peter Popken, zoon van de fotograaf Frans Popken (†), voor het leveren van een afdruk van het origineel.

7) W. Knock werd daarbij omschreven als ‘weduwnr., afkomstig uit Groningen’. Uit dit huwelijk [getuige o.a. zijn broer Bernhard Herman Knock, ‘mr. Raadsheer in de hove van Stad & Lande’] werd geboren Angelia Medina Johanna, gedoopt op 24 november 1769 te Rotterdam. Op dat moment woonde de familie Knock aan de Leuvehaven. Angelia trouwde later met Christiaan Willem Schuller uit Rotterdam en overleed er op 30 juni 1811 ‘na eene langdurige ziekte, echter nog op het onverwachtst’ (documentatie CBG, Den Haag).

8) Historisch Centrum Leeuwarden [HCL], toegang 903, inv.nr. 4 en 5, alba studiosorum. Het is niet bekend waarom hij dit onderwijs in Leeuwarden genoot en niet in of nabij Rotterdam. In Leeuwarden woonde hij bij zijn grootouders van moederskant (Nicolaas Arnoldi en diens vrouw Barbara Knock).

9) Vgl. W.K. van der Veen, ‘F.L. Hauck en zoon, portretschilders van Frankfort a.d. Main, te Groningen’, *Groningse Volksalmanak 1963*, 115-130. Het uit familiebezit afkomstige schilderij werd op 15 oktober 2003 geveild bij veilinghuis Christie’s te Amsterdam; de huidige verblijfplaats is onbekend.

10) Groninger Archieven [GrA], toegang 46, archief van de Senaat en de faculteiten van de Groningse Universiteit, inv.nr. 45, album studiosorum 1698-1809.

11) GrA, t 46, inv.nr. 46, recensielijsten. De studenten moesten zich elk jaar opnieuw als zodanig registreren.

12) Blijkens GrA, klapper op de nieuwe lidmaten der Ned. Herv. Gemeente Groningen, 1701-1800, werd hij ingeschreven als lidmaat in mei 1777. Zie voor de ligging van dit doodlopende straatje, waar toen diverse hoogleraren woonden, J. Hermus en M. Voorhoeve, *The Academy Building. Heart of the university*, (Groningen 1989) 12.

13) GrA, t 46, inv.nr. 20, Acta senatus academia (kladresoluties Senaat) 1773-1783, 14 juni 1780; idem, inv.nr. 48, album doctorum 1645-1803. Een exemplaar van de dissertatie, in 1780 uitgegeven bij Petrus Doekema te Groningen, is o.a. nog aanwezig in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen. Twee van zijn (tien) ‘Theses’ (stellingen) luiden: ‘Donatio omnium bonorum, etiam futurorum valet’ en: ‘Tutor, propter culpam latam remotus a tutela, non fit infamis’. De kwaliteit van de juridische faculteit was omstreeks 1775-1780 overigens niet

De beker die Nicolaas Arnoldi Knock kreeg op zijn eerste verjaardag
Foto: Frans Popken (Leeuwarden 1979)

In 1780 werd hij (als 21-jarige!) benoemd tot grietman van de Friese grietenij Stellingwerf Oosteinde (Ooststellingwerf). In deze functie waren min of meer het tegenwoordige werk van burgemeester van een grotere gemeente en dat van kantonrechter verenigd, in zijn geval met als standplaats Makkinga. Hij had er tien dorpen onder zijn hoede en hield er 'regtdag' op maandag¹⁴⁾ en (daarna) op dinsdag.¹⁵⁾

Afgezien van enkele annonces in de *Leeuwarder Courant*, die meldden dat hij toestemming gaf 'gouden ridders' en 'zilveren sporen' uit te reiken aan winnaars van harddraverijen in Donkerbroek, werd van zijn dagelijkse werk nauwelijks iets vermeld in de toenmalige pers. Als grietman was hij (vanaf 1781) één van de vier vertegenwoordigers van de grietenij in de Staten van Friesland; daarnaast was hij van 1783-1785 lid van de Rekenkamer van Friesland.

Vanwege deze bezigheden in Leeuwarden, maar vermoedelijk ook vanwege een aantrekkelijker sociaal en cultureel klimaat, had hij een huis in de Friese hoofdstad aan de Grote Kerkstraat. Daar woonde hij met zijn gezin waarschijnlijk een groot deel van het jaar; zijn beide kinderen werden dan ook niet in Makkinga maar in Leeuwarden gedoopt.

Op 29 september 1781 kocht hij een koetshuis met stal in het nabijgelegen Heer Ivostraatje 21 voor 425 caroliguldens en 4 stuivers; hij verkocht het drie jaar later weer.¹⁶⁾ Begin 1785 werd de verkoop aangekondigd van zijn 'Heerlyke HUIZINGE en HOVINGE cum annexis' in Leeuwarden.¹⁷⁾ Of dit betekende dat hij *fulltime* in Makkinga wilde gaan wonen, is niet duidelijk. Hij had daar wel (vermoedelijk als belegging) in 1784 een zathe (boerderij met landerijen), respectievelijk de helft van een zathe land gekocht bij Appelscha, elk met alle bijhorende opstallen etc. voor 2000, respectievelijk 1260 gulden.¹⁸⁾ Ook gaf hij in dat jaar bij enkele andere transacties Makkinga op als woonplaats.¹⁹⁾ Later werd ook weer Leeuwarden genoemd.

Mogelijk werd in 1785 geen passende koper gevonden voor genoemde 'HUIZINGE', etc., want in 1792 verkocht Knock, 'thands woonende binnen de stad Leyden' (waarover later meer) aan zijn toen van hem 'gesepareerde Huisvrouw' voor 10.000 caroliguldens 'Een heerlijke

huizinge, Hovinge, stallinge en verdere getimmerten, mitsgaders vier kamers agter de Hovinge', waarvan het huis aan de Grote Kerkstraat en de 'stallinge' sinds 10 januari 1786 verhuurd waren (het huis aan burgemeester Franciscus Rinia van Nauta)²⁰⁾.

In 1781 schonk zijn grootmoeder Barbara Arnoldi - Knock hem op 20 januari een zathe bij Kooten (= Kootsterstille)²¹⁾, ongetwijfeld als huwelijkscadeau, want vier dagen eerder was hij in Leeuwarden getrouwd met Rinske Ypkjen van Boelens uit Leeuwarden (Hardegarijp, 30 maart 1763; gedoopt te Leeuwarden, 14 mei 1783 – Leeuwarden, 8 september 1820). De ondertrouw had plaatsgevonden op 5 januari 1781, het huwelijk ten huize van de bruid vond ('voor het gerecht') plaats in Leeuwarden op 16 januari door burgemeester Coulon. Het huwelijk is niet kerkelijk ingezegend, althans niet in een gereformeerde kerk te Leeuwarden. Op 10 april 1783 werd van beide echtelieden alleen 'Knok' met attestatie (vanuit Groningen) ingeschreven als lidmaat van de hervormde gemeente Makkinga.²²⁾ Ook van zijn echtgenote is een (toegeschreven) portret bekend.²³⁾

Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren: Barbara Jetske Anna Arnoldi Knock (Leeuwarden, 30 november 1781; gedoopt 19 december 1781 – Leeuwarden, 9 april 1853) en Nicolaus Wesselius Arnoldi Knock (Leeuwarden, 25 maart 1783; gedoopt 14 mei 1783 – Groningen, 22 december 1801). Laatstgenoemde volgde evenals zijn vader onderwijs aan de Latijnse School in Leeuwarden, waar hij stond ingeschreven van augustus 1792 tot augustus 1796.²⁴⁾

Waar hij gedurende de volgende drie jaren onderwijs volgde, is niet bekend. Hij werd op 6 oktober 1799 ingeschreven aan de universiteit in Groningen als 'Nicolaus Wesselius Arnoldi Knock Leovardia Frisius'.²⁵⁾ In de recensielijst van 1800 staat: 'Post diem 3 septembris inter cives academicus nomina sua prosessi sunt sequentis N.W. Arnoldi Knock Leovardia Frisius'. In de lijst van het jaar daarop ontbreekt hij (al).²⁶⁾ Hij overleed in Groningen op 22 december 1801, 'na een langzaam uitteerende ziekte', zoals zijn moeder (inmiddels al een aantal jaren feitelijk 'weduwe') in het overlijdensbericht meedeelde.²⁷⁾

Hoewel men als grietman in principe voor het leven werd benoemd, trad N.A. Knock toch al in 1788 terug uit deze functie: 'Stellingwerf Oosteinde. Deze Grietenye door den vrywilligen afstand van den Heer Nicolaas Arnoldi Knock opengevallen zynde (...).'²⁸⁾ Naar de reden kun-

onomstreden (zie K. ter Laan, *Groninger Encyclopedie*, Groningen 1954, 6).

14) *Naamregister der leeden, steeden en regeeringe derzelve, uyt welke vergaderinge van [...] de heeren Staten van Holland en West-Vriesland bestaat [...]* Voor den jare 1783, 91.

15) *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden*, XXV, Amsterdam 1789, 590. Er bleven (van de hand van Jacob Stellingwerf) afbeeldingen uit de eerste helft van de 18^e eeuw bewaard van zijn woonhuis (huisnummer 12, het zogenaamde 'Lycklama huis', waar hij zich officieel tussen juni 1780 en 1781 vestigde) en van het 'regthuis' (naar huidige maatstaven: gemeentehuis of secretarie, waar ook recht werd gesproken).

16) J. Faber, 'Uit eersugt en om geld en eer en hoge staat'. *De familie Bourboom, het succesverhaal van een Leeuwarder regentengeslacht temidden van tijdgenoten (1651-1791)*, 48 (ontleend aan http://www.gemeentearchief.nl/PDF-bestanden/uit_eersugt.pdf [artikel, verschenen in Aed Levwerd, VI-1997]). Elders (HCL, Klein-Consentboek d.d. 21 juli 1781, folio 57) wordt gerept van een bedrag van 320 Goudguldens. Volgens hetzelfde boek verkocht hij dit goed drie jaar later weer voor 286 Goudguldens (2 juli 1784, folio 71).

17) Volgens de annonce in de *Leeuwarder Courant* van 1 januari 1785 zou dit pand 'by den Heere Grietman Knock als Eigenaar bewoont' op een nog nader te bepalen moment 'publieq by Strykgeld gepraesenteert worden te Verkopen', maar was het ook uit de hand te koop.

18) Tresoar, toegang 330, archief van de familie Van der Haer-Arnoldi en van aanverwante families, inv.nr. 340, actes d.d. 24 oktober 1784.

19) Zoals bij de laatstgenoemde transactie uit noot 16 en bij de verkoop van drie stukken greidland aan de Marsummerweg in 1785 (HCL, Groot-Consentboek 1785, resp. folio 23, 24 en 169).

20) HCL, Groot-Consentboek 1793, fol. 83 e.v. Met 'kamers' zullen kleine huurwoningen zijn bedoeld.

21) Idem, t 330, inv.nr. 337. De landerijen besloegen een oppervlakte van 30 ½ pondematen [1 pondemaat was in dat deel van Friesland iets meer dan 0,3 ha].

22) Tresoar, toegang 244-46, archief Hervormde gemeente Makkinga, Elsloo en Langedijke, inv.nr. 2.

23) Het betreffende schilderij werd in 2004 en 2005 geveild bij veilinghuis Glerum; huidige verblijfplaats onbekend.

24) HCL, t 903, inv.nr. 5 en 6, alba studiosorum.

25) GrA, t 46, inv.nr. 4, album studiosorum 1698-1809.

26) GrA, t 46, inv.nr. 46, recensielijsten.

27) Overlijdensbericht in de *Groninger Courant*, d.d. 25 december 1801, *Leeuwarder Courant*, d.d. 30 december 1801, resp. 2 en 6 januari 1802, en in de *Oprechte Haerlemse Courant*, d.d. 31 december 1801.

28) *Nieuwe Nederlandsche jaerboeken, XXXIII, TWEDE STUK* (november 1788) 1701.

nen we slechts gissen. Mogelijk speelde zijn politieke voorkeur – hij was behoorlijk prinsgezind en dat was lang niet iedereen in Friesland in deze tijd - daarbij een rol.

Die oranjegezindheid liet hij duidelijk blijken toen hij op 7 augustus 1788 de ‘geboortedag’ van ‘Hoogstdeffels KONINKLYKE GEMAAL-INNE, (...) te Leuwarden, met voorkennis van den Weldenkenden toenmaalen Præsident Burgemeester *Abelus Siccama*, door op de *Klokken te speelen* vierde, ofschoon door de Regeering van Leuwarden was besloten, dat er op dien dag geene openbaare Plechtigheden zouden plaats vinden; zynde dit ook de eenigste plechtigheid geweest, dit dus den weldenkenden *Friesen*, dubbel aangenaam moet zyn.²⁹⁾

TESTAMENT EN SCHEIDING

Een jaar later liet N.A. Knock een testament opstellen³⁰⁾, ‘uit overdenking van de onzekere ure des zeekeren Doods’; daarin wordt als zijn woonplaats Leeuwarden genoemd. Hij was duidelijk niet in gemeenschap van goederen getrouwd, want het grootste deel van zijn bezittingen en geld werden gelegateerd aan de beide kinderen, c.q. verwanten aan vaderskant.³¹⁾ Hij verbood met nadruk het opstellen van een inventaris van zijn ‘na te laten goederen’, zodat we daardoor een kijkje in zijn ‘huiselijke keuken’ mislopen.

In een enige maanden later toegevoegd codicil vermaakte hij onder andere ‘aan de Heere Johan Gottlieb Nicolai, organist van de Groote Kerk te Zwolle mijn Forte-Piano musijcq-instrument, mijn zilver en voorts alle mijne geen uitgezonderde meubelen, die bij mijn overlijden zullen worden gevonden in mijne woning en verblijf te Zwolle.³²⁾

Hij had met Nicolai in 1787 het door Schnitger & Freitag herstellde orgel in de Grote Kerk van Zwolle gekeurd³³⁾ en op 16 juli 1789 samen met Nicolai (en Bovenkerk-organist Buys) het orgel in de Kamper Bovenkerk geëxamineerd.³⁴⁾ Blijkbaar was die samenwerking Knock op het persoonlijke vlak buitengewoon goed bevallen; hij zou Nicolai een jaar later steunen toen deze een conflict kreeg over diens vermeend slecht onderhoud van het orgel in de Michaelskerk te Zwolle.

De relatie van Knock met zijn echtgenote verging het minder goed: Bij

29) *Ommelander Courant*, d.d. 13 maart 1789, fragment uit een verslag van festiviteiten in de Martinikerk te Groningen. In de resoluties van het stadsbestuur van Leeuwarden werd van deze ‘daad’ geen melding gemaakt.

30) Tresoar, t 330, inv.nr. 345, testament [d.d. 30 april 1789] en codicil [d.d. 12 oktober 1789] van N.A. Knock. Uit de tekst blijkt dat dit testament een ouder equivalent uit 1784 verving. Of hij tussen 1789 en 1794 nog een nieuwere versie van zijn testament heeft laten opmaken, is niet bekend.

31) Zijn vrouw legateerde hij slechts een relatief klein bedrag van 5000 caroliguldens, met afzien door haar van verdere aanspraken op zijn nalatenschap. Wel had zij na zijn overlijden ten behoeve van de kinderen het vruchtgebruik van zijn nagelaten bezittingen, zoals blijkt uit latere stukken.

32) Zie ook: Henny Wullink en Frits David Zeiler, ‘Johan Gottlieb Nicolai (1744-1801); stadsmusicus en organist’, *Het Orgel*, 92/6 (juni 1996) 6-12, waar (op pagina 10) ook al melding van deze bepaling uit het testament werd gemaakt. Waar de (huur- of koop)woning van Knock zich bevond, is tot op heden onbekend (mededeling van Henny Wullink, Zwolle). Het is de vraag of dit deel van het testament na Knocks overlijden in 1794, als deze versie van het testament toen nog geldig was, ook daadwerkelijk is uitgevoerd, gezien het feit dat hij in de jaren na het opstellen van dit testament in Kampen, c.q. Leiden was gevestigd en het niet bekend is of hij toen zijn woonruimte in Zwolle nog had.

33) Bert Smit, *De orgelmakers Frans Casper Snitger & Heinrich Hermann Freitag en de (Noord-) Nederlandse markt voor kerkorgels rond 1800* (Groningen 2003) (doctoraalscriptie) 109.

34) Wullink en Zeiler, 10. Het orgel was door F.C. Schnitger jr. en H.H. Freytag hersteld en aanzienlijk uitgebreid.

notariële acte werd Rinske Y. van Boelens op 7 oktober 1789 ‘ontslagen van de maritale magt en voogdij van den gemelden haaren man (...) voor den notaris Jan Nieuwenhuis en getuigen’.³⁵⁾ Na het overlijden van Knock vijf jaar nadien noemde zij zich niettemin wel ‘weduwe Knock’.

KNOCK EN DE VRIJMETSSELARIJ

N.A. Knock is actief geweest binnen de vrijmetselarij. Eerst in Groningen, waar hij op 2 februari 1780 - aan het eind van zijn studietijd – als ‘leerling’ toetrad tot de in 1773 opgerichte Loge ‘L’Union Provinciale’. Op 16 februari reeds werd besloten ‘om den Leerling Knock, uit hoofde van desselfs anstaande vertrek tot Compagnon aan te nemen.’³⁶⁾ Aldus werd hij een week nadien al gezet.³⁷⁾ Hij zou hier maar kort lid blijven vanwege zijn benoeming als grietman van Ooststellingwerf, waardoor hij naar Friesland vertrok.³⁸⁾

De laatste vergadering die hij in Groningen als lid meemaakte was die op 13 maart 1780.³⁹⁾ Hij werd in Leeuwarden één van de vier burgerleden van ‘la Loge Militaire Ambulante de St. Jean de Jérusalem, sous L’emblème L’Esprit du Corps’.

Deze feitelijk ‘mobiele’ militaire loge was officieel opgericht in 1777⁴⁰⁾ te Kampen en (door verplaatsing van het betreffende legeronderdeel) via Hoorn in 1781 Leeuwarden gevestigd.⁴¹⁾ Knock verkreeg de rang van ‘meester’ op 24 maart 1781.⁴²⁾ Op een bewaard gebleven ledenlijst van 1 april 1781 staat hij als ‘Grietman Knock’ bij de ‘Officieren’ en wordt hij verder aangeduid als ‘Orch. Mr.’ (Orchest Meester). Mogelijk duidt dat op de functie als leider van muziekkuitvoeringen tijdens de bijeenkomsten, in die tijd ook elders in Nederland niet ongebruikelijk in loges.⁴³⁾

35) Bron als noot 20.

36) GrA, toegang 426, archief van de Vrijmetselaarsloge ‘L’Union Provinciale’, inv.nr. 9, Notulen van de Loge L’Union Provinciale Leerlingsgraad 2 Octbr. 1773 – 26 Mart 1788, d.d. 16 februari 1780.

37) GrA, t 426, inv.nr. 46, naamlijst 1771-1917. Hij werd ingeschreven als ‘N.A. Knok, I U st.’ De Loge vergaderde van 1775-1795 in de concertzaal (tot 1785 eigendom van stadscantor Johan Philip Riedel) op het adres Poelestraat 30, in een pand dat in onze tijd tot voor enige jaren bekend stond als bioscoop ‘Het Concerthuis’, momenteel ‘Images’, vgl. André Huitenga en Frans Westra, *Het Concerthuis. Geschiedenis van een Patriciërshuis en kleurrijk Volkspaleis in de Poelestraat (1325-2002)* (Groningen 2002) 33. Riedel was zelf in 1775 ook vrijmetselaar geworden, evenals zijn knecht.

38) Hij zou later als ‘visiteur’ nog driemaal de Groninger loge bezoeken: op 15 januari 1783, 23 februari 1785 (‘als zijnde een kind van deze loge’) en op 29 maart 1786. (bron: als noot 36, inv.nr. 5, Naamen van Viesieteuken 1772-1840, en inv.nr. 9, d.d. 23 maart). Het laatste bezoek komt elders nog nader aan de orde.

39) GrA, t 426, inv.nr. 9, d.d. 13 maart 1780.

40) [z.a.], *De Resolutiën van de Groote Loge* (Den Haag 1979) 146. De nieuwe loge was ‘geaffecteert aan het Regiment Cavallerie van den Heere Grave van Rechteren.’

41) Deze informatie en die over de opvolgende loge ‘De Friesche Trouw’ werd merendeels ontleend aan het archief van laatstgenoemde loge, aanwezig in HCL (toegang 877). Inzage van het archief werd namens de loge verleend door dhr. Marius van den Berg te Leeuwarden. Overigens ging vrijwel het gehele oude archief van de Loge verloren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Niettemin kon enige informatie worden ontleend aan: ‘De Friesche Trouw 1782-1982’, in: *Thoth. Tijdschrift voor Vrijmetselaren*, 33/1 (februari 1982), alsmede aan een map losse aantekeningen, aangelegd door dhr. Y.N. Ypma t.b.v. diens bijdrage over de geschiedenis van de loge in dit jubileumnummer.

42) Tresoar, t 330, inv.nr. 336. Het mede door hem ondertekende document is conform de maçonnieke tijdrekening gedateerd op ‘le 24me jour du 1e mois de la lumière 5781’.

43) Vgl. Albert Clement, ‘Maçonnerie en muziek in de tijd voorafgaand aan de

Toen in 1782 het verblijf van het betreffende regiment in Leeuwarden ten einde liep, werd mede door de achterblijvende leden de nog steeds bestaande loge 'De Friesche Trouw' gesticht.⁴⁴⁾ Knock was derhalve één van de oprichters en werd toen benoemd tot 'Officier' en '2e Opsigter', in 1783 tot 'Gedeputeerde meester'. In 1786-1789 stond hij genoteerd als 'Meester'. Hij werd daarna niet meer genoemd; kennelijk had hij bedankt, exacte reden onbekend (mogelijk vanwege het veranderende politieke klimaat of zijn gewijzigde persoonlijke omstandigheden?).

In 1790 en 1791 vinden we hem in Kampen terug als lid van de Loge 'Le Profond Silence'.⁴⁵⁾ Zijn intrade vond plaats op 24 november 1790: 'Alwaar naa behoortlyke voordragt tot nieuw lid (...) is aangenomen de broeder Nicolaas Arnoldi Knock thans hier woonagtig (...) [waarna] de Broeder Knock met een fraaie redevoering zyne dank zeggung heeft betuigd, wegens het voordeel van als lid (...) te zyn aangenoomen.'⁴⁶⁾

Hij heeft binnen de Loge geen functie bekleed en heeft voor zover bekend alleen de bijeenkomsten bijgewoond op 29 december 1790 en op 26 januari en 2 maart 1791. In 1792 bleek Knock te wonen in Leiden, waar hij op toetrad tot de Loge 'La Vertu'⁴⁷⁾; hij werd op 22 januari 1793 voorgesteld als nieuw lid, de dag daarna ging de leden daarmee akkoord en op 24 januari legde hij de belofte van trouw af.⁴⁸⁾

Knock woonde er geregeld vergaderingen bij en meldde op 27 april van dat jaar dat 'te Campen de illuminatien gebannen zijn uit alle loges'. Zijn naam komt voor het laatst op 18 december 1793 voor in de presentielijst bij de notulen.

LAATSTE LEVENSJAREN

Het is voornamelijk niet precies bekend of hij in de jaren na zijn terugtreden als grietman in 1788 nog maatschappelijke functies heeft vervuld, en zo ja, welke en waar. Hij woonde (zoals we al zagen) in elk geval in Zwolle, alsmede te Kampen en Leiden. In de laatste twee plaatsen verbleef hij lang genoeg om daar lid van de plaatselijke loges te worden. Hij lijkt een nogal ambulante bestaan te hebben geleid. Zijn (ex-)echtge-

Bataafse Republiek', in: Paul van Reijen (red.), *Hef aan ! Bataaf ! Beschouwingen over muziek en muziekleven in Nederland omstreeks 1795* (Alphen aan den Rijn 1997) 54-76. De huidige 'tempel' in het gebouw van de loge in Leeuwarden bevat een pneumatisch orgel (Bakker & Timmenga, 1928, I/P/7). Of er in de daaraan voorafgaande lokaliteiten van de loge muziekinstrumenten aanwezig waren, is niet bekend.

44) Als noot 40 [Resolutien], 169.

45) Mededeling mevr. Marijke de Vries, directeur Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Hendrik' in Den Haag, onleend aan de centrale ledenkartotheek.

46) Frans Walkate Archief Kampen, archief van de Vrijmetselaarsloge 'Le Profond Silence', inv. nr. XII, map 1, Notulenboek 16 juli 1770 – 3 mei 1821, vergadering 24 november 1790. Dit boek is nog het enig aanwezige archiefstuk uit de 18^e eeuw. Aangezien het mij niet mogelijk was zelf het archief te raadplegen, werden de gevraagde gegevens namens de loge voor mij verzameld door mevr. dr. Iet Erdsieck te Kampen. (waarvoor hartelijk dank). Het was de tweede keer, dat Knock lid werd van een loot van de militaire loge 'L'Esprit du Corps' (waarvan hij in Leeuwarden ook lid was geweest). Informatie over de begintijd van de loge in Kampen (en de jaren dat Knock daar lid was) is te vinden in: I. Erdsieck, *Maçons met mededogen* (Kampen 2009) in het bijzonder 16-39.

47) Regionaal Archief Leiden [RAL], toegang 1297, archief van Vrijmetselaarsloge 'La Vertu', notitie in het Constitutieboek. Met dank aan dhr. A.J.M. Alink te Leiden voor deze informatie. In deze notitie heet Knock afkomstig te zijn uit Rotterdam, maar daarmee wordt de plaats van geboorte bedoeld.

48) RAL, t 1297, inv.nr. 109, notulenboek 1768-1800. Op 24 januari 1793 betaalde hij tegelijk ook het 'Liedschapt' (de lidmaatschapsbijdrage) van f 10.10.- (t 1297, inv.nr. 191, kasboek 1783-1822). Zijn naam wordt ook eenmaal genoemd in inv.nr. 144, Nootele Boeck der Ecossoischap [notulen van de comparities in de (hogere) Schotse graden 1768 - 1808].

note is (met de kinderen) steeds in Leeuwarden blijven wonen. In april 1788 blijkt Knock in Den Haag te verblijven.⁴⁹⁾

In 1789 woonde hij te Leeuwarden, maar had hij ook een onderkomen in Zwolle (zie de bepaling in het codicil van zijn testament). In 1790 en 1791 woonde hij in Kampen, in 1792 verbleef hij enige tijd te Amsterdam.⁵⁰⁾ In hetzelfde jaar (1792) was hij in juli in Hoorn.⁵¹⁾

Van zeker al medio oktober 1792 tot begin 1794 woonde hij in Leiden en stond hij er geboekt als 'lidmaat' van de Leidse universiteit.⁵²⁾ Hij schreef zich daar op 22 november 1792 in als 'Nicolaas Arnoldi Knok, Roterodamo-Batavus, ann. 33, I.U.D.' in het *Album Studiosorum*, zonder specifieke studierichting.⁵³⁾ Vermoedelijk deed hij dit, zoals veelvuldig voorkwam, als 'aanzienlijk man', want hij wordt niet genoemd bij het personeel van de universiteit.⁵⁴⁾

Op deze manier genoot hij privileges op financieel en juridisch terrein. Misschien was hij in Leiden actief als zelfstandig jurist. Hij betrok woonruimte bij Abraham Liber 'op' de Haarlemmerstraat⁵⁵⁾. Daar stond hij ook nog geboekt in de twee volgende jaren.⁵⁶⁾ Hij reed er merkbaar een scheve schaats, getuige het verzoekschrift,⁵⁷⁾ ingediend bij de Academische Vierschaar van de Leidse universiteit [het eigen rechtsprekend orgaan voor universiteitslidmaten] door Helena de Meij - de werkster van zijn hospes - die een oplossing zocht voor de blijvende gevolgen van haar 'vleeschelijke conversatie' met Knock tijdens de Leidse kermis in 1793⁵⁸⁾. Het levend bewijs daarvan was een zuigeling, op 23 februari 1794 gedoopt in de Hooglandse Kerk, genaamd Willemina Arnoldina, waarvan werd vermeld dat het een 'onecht' kind was van 'Nicolaas

49) Tresoor, t.330, inv.nr. 343, adressering op een brief van de weduwe J.P. Lootens te Zierikzee.

50) Haarlem, Oud-Stadsarchief, Resoluties van de burgemeesters, 8 juni 1792 fol. 35'-36' [uit een request van N.A. Knock om een concert te mogen geven in de Grote Kerk]: 'woonagtig te Amsterdam'.

51) Hij zou daar op 20 juli een obligatie ('twee duizend guldens Hollands courant') hebben getekend ten laste van een zekere D. v.d. Velden, die in 1797 (vergeefs) trachtte dit bedrag terug te krijgen (bron: Tresoor, t 330, inv. nr. 346, stukken betreffende afbetaling van schulden door Rinske Ypkje van Boelens, 1791-1817, brief d.d. 17 oktober 1797).

52) Voor meer informatie over de wijze van inschrijving en de vraag wie allemaal 'lidmaat' konden worden van de academische gemeenschap in Leiden, de voordelen van dat lidmaatschap, etc., zie de zeer leesbare dissertatie van Martine Zoeteman-van Pelt, *De studentenpopulatie van de Leidse universiteit 1575-1812. Een volk op zyn Siams gekleet eenige mylen van Den Haag woonende'* (Leiden 2011).

53) Universiteitsbibliotheek Leiden, archief van Senaat en Faculteiten [ASF], inv. nrs. 15 (Volumen Inscriptionem, 1755 - 1808) en 507 (Album Studiosorum 1755-1808).

54) Vgl. Ronald Sluiter, *Tot ciraet, vermeerderinge ende heerlyckmæckinge der universiteyt'. Bestuur, instellingen, personeel en financiën van de Leidse universiteit, 1575-1812* (Hilversum 2004) (dissertatie) 284 - 314. Knock wordt hier niet genoemd in de lijsten met docenten en ander personeel in de betreffende periode.

55) Abraham Liber was op 20 oktober 1792 ook een van de getuigen die de verkoopactie van het 'Huis' te Leeuwarden ondertekende (bron: als noot 20).

56) ASF, inv.nr. 161, Recensielijst 1790-1795.

57) Nationaal Archief Den Haag, toegang 3.03.06, archief van de Academische Vierschaar Leiden, inv.nr. 31, civiele zaken, d.d. 24 februari 1794, fol. 206v en 207 [deels geciteerd in Zoeteman-van Pelt, 386]. De volledige tekst staat bij de samenvatting van dit artikel op www.hetorgel.nl.

58) Valt de Leidse kermis tegenwoordig samen met Leidens Ontzet op 3 oktober, vroeger werd deze kermis gehouden op de acht dagen na Hemelvaart. Op 3 oktober was er toen slechts een vrijmarkt waar iedereen mocht handelen in allerhande levensmiddelen en goederen. (Naar mededelingen van André van Noort, Regionaal Archief Leiden.) In 1793 viel Hemelvaart op 9 mei (A.M. Overwater, *De Tijdgids. Zakkalender voor 16 eeuwen*, Franeker 1994, 26).

Arnoldes Knok' en Helena de Meij.⁵⁹⁾

Of het op de dag daarna behandelde verzoekschrift ook het voor de moeder gewenste resultaat opleverde, is niet bekend. Het verzoekschrift was nodig omdat haar overleg met Knock over genoegdoening zijnerzijds niet tot bevredigende resultaten had geleid, waarna hij ziek was geworden en vervolgens was overleden. Hij blijkt gestorven te zijn op 14 februari 1794.⁶⁰⁾ De plaats van overlijden is niet bekend en evenmin waar hij is begraven.⁶¹⁾

KNOCK EN DE MUZIEK

Knock moet een talentvol amateurmusicus zijn geweest. Al tijdens zijn schooltijd in Leeuwarden bespeelde hij diverse instrumenten, zoals onder andere blijkt uit een fragment van een verjaardagsgedicht door zijn oom Barold Johan Knock in 1776:⁶²⁾

'Mocht ik verleden jaar op uw verjaardag zingen,
Ik vind mij weer genoopt mijn plicht nu te volbringen.
Hoorde ik voorleden jaar het aangenaam geluid,
De zoete melodij van bas, fiool en fluit,
Den clavecimbaal daar gij meesterlijk op speelde
En daar met ons gehoor, ja onze zinnen streelde.
Men hoort hier niet meer zulk aangenaam muzijk,
Want in deez' edele konst is niemand u gelijk.'

In een gedicht bij gelegenheid van zijn huwelijk in 1781 werd over hem opgemerkt:⁶³⁾ *'die nergens in Musyck, Die eedle kunst vond zyn gelyk.'* Thuis en bij zijn grootouders in Leeuwarden waren kennelijk diverse muziekinstrumenten aanwezig, waarop hij naar hartelust kon oefenen en spelen. Het clavecimbel speelde al vroeg een hoofdrol, zie ook de afbeelding op het schilderij van de jonge Knock. Later (in 1789) had hij een pianoforte, wellicht als opvolger van een mogelijk voorheen in eigen huis aanwezig clavecimbel. Het is niet zeker van wie (en waar en hoelang) hij tijdens zijn jeugd jaren en daarna muziekles heeft gehad. Hoge ogen gooit in elk geval de aan het stadhouderslijk hof in Den Haag werkzame Johann August Just (circa 1750 – december 1790; leerling van Johann Philipp Kirnberger⁶⁴⁾, gezien diens in 1781 in Berlijn en

59) RAL, klappers op de doopregisters.

60) Tresoar, t 330, inv.nr. 41, Register van portretten van de familie Arnoldi en aanverwanten, met aantekeningen van Bonifacius van der Haer, circa 1810. Op een kladjje staat 'N A Knock overl. half febr'y 1794', waarbij 'half' is doorgestreept en vervangen door '14'.

61) Sommige bronnen vermelden (zonder opgave herkomst) Makkinga, andere Leeuwarden (CMC, Den Haag). Hij is in elk geval niet overleden en/of begraven in Leiden en Leeuwarden. In Makkinga (en in het archief van de Hervormde gemeente aldaar) zijn geen gegevens voorhanden waaruit blijkt dat overlijden en/of begraven daar heeft plaatsgevonden.

62) Tresoar, t 330, inv.nr. 331.

63) Tresoar, t 330, inv.nr. 334, gedicht door J. Heringa.

64) Het contact van Nicolaas Arnoldi Knock met Just kan tot stand gekomen zijn dankzij de nauwe banden van zijn grootvader Nicolaas Arnoldi (bij wie onze Nicolaas immers tijdens zijn schooltijd in Leeuwarden woonde) met de stadhouderslijke families van Willem IV en V (zie ook noot 3). Bijzonderheden over Just en zijn plaats als musicus aan het hof en in de hofkapel (periode oktober 1767 – december 1790), zijn te vinden bij Monique de Smet, *La Musique à la cour de Guillaume V, Prince d'Orange (1747-1806)* (Utrecht 1973) met name 42-128. Zie over Just ook Dick van Heuvel en Frits David Zeiler, 'Biografieën' [Just, Johann August] in, Van Reijen, 157-159. Just kwam in 1767 met Wilhelmina van Pruisen (bij haar huwelijk met stadhouder Willem V) mee naar het hof in Den Haag, waar

Amsterdam gepubliceerde bundel vierhandige composities, welke is opgedragen aan Knock: 'SIX DIVERTISSEMENTS Pour le CLAVECIN OU PIANO FORTE a Quatres Mains Dediés À MONSIEUR ARNOLDI KNOCK Amateur de Musique à Leuwarden, par son tres humble Serviteur J.A. JUST, Maitre de Musique de S.A.R. Madame la Princesse d'Orange a Nassau &c.&c.&c. OEUVRE XII.'⁶⁵⁾

Mogelijk hebben Just en Knock deze stukken ook wel eens samen gespeeld.

Welke relatie Knock als student in Groningen had met de veel oudere organisten J.W. Lustig en J.H. Tammen is niet precies bekend. Lustig kende Knock wel, hij heeft hem in ieder geval horen spelen. Hoewel zelf professional, had hij over 'liefhebber' Knock toch een zeer positief oordeel, getuige zijn reactie in 1786 op de opmerking van Charles Burney dat deze in Rotterdam weinig muzikaals had aangetroffen: 'Ja, had hij de hoogedelgestrenghe heer mr. N. Arnoldi Knock, thans rechter in Oosteradeel [sic], daar in zijn geboorteplaats [=Rotterdam] aangetroffen en op het klavier of op het orgel horen fantaseren, dan was hem (...) door een dilettant van eerste klasse nog meer plezier verschaft.'⁶⁶⁾

Een opmerkelijk compliment voor een zo kritisch iemand als Lustig! Hiermee wat in tegenspraak en enigszins raadselachtig lijkt zijn eerdere commentaar in verband met het voornemen om (in zijn plaats) Knock te vragen het nieuwe Hinsz-orgel in Roden in 1780 in te spelen:

'[ik] wilde ook den Heere Knok gaarne het vermaak gunnen, zyne gaven te laten hooren, te meer, daar [ik] genoegzaam vooraf wist, dat [hij] wegens eenig gebrek van syn natuurlyk (niet muzikaal) gehoor, op 't orgel, van de uitmuntende kanzel-rede, weinig zoude konnen verstaan, en in groote, aanzienelyke geselschappen niet wel passe.'⁶⁷⁾ Hoewel dit een negatieve kwalificatie lijkt of een teken dat de onderlinge verhouding niet bijster goed zou zijn⁶⁸⁾, duidt het er mijns inziens eerder op dat het met Knocks muzikale gehoor wel goed zat, maar dat hij mo-

hij behalve (haar) muziekmeester ook lid was van de hofkapel en een vruchtbaar componist. Hij gold in zijn tijd tevens als een voortreffelijk klavierspeler.

65) In de *Amsterdamsche Courant* werd al op 19 september, 21 september en 2 november 1780 door uitgever J.J. Hummel gemeld, dat 'Onder de pers' was: JUST 6. Son. À 4 Mains op 12 à f 4-'. Een exemplaar van de bundel (27 pagina's) is aanwezig in de Bayerische Staatsbibliothek (Musik-Abteilung), cat.nr. 4 Mus. pr. 62290. Dit opus 12 was ook aanwezig in de verzameling van de musicoloog J.W. Enschedé (P.C. Molhuysen en P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, deel I (Leiden 1911) 1236-1237, met nadere bijzonderheden over Johann August Just). Just droeg vaker werken op aan leerlingen 'van niveau'. Zo bezit ik een exemplaar van opus 3, 'Six Sonatines Pour le Clavecin, a l'usage des Commencans', met daaraan toegevoegd 'Air Lison dormoit dans un bocage, variée Pour le Clavecin Dediée a Madame Pabst, né Hop à Amsterdam.' (Rijksbaronesse Sara Agatha Hop, 1753-1776, op 15 juni 1773 getrouwd met Jonkheer Johan Maurits van Pabst van Bingerden, 'secretaris van Amsterdam').

66) Charles Burney, *Muzikale reizen. Kroniek van het muziekleven in de 18de eeuw* (Antwerpen/Baarn 1991) 261 (voetnoot Lustig). Dit is een moderne bewerking van de Nederlandse vertaling door J.W. Lustig [getiteld: *Rijk gestoffeerd verhaal van de eigenlijke Gesteldheid der hedendaagsche Toonkunst* (Groningen 1786)] van het boek van Burney: *The Present State of Music in Germany, The Netherlands, and United Provinces* (Londen 1773-1775).

67) Drentse Archieven (Assen), toegang 0616, Huisarchief Mensinge te Roden, inv.nr. 301, documenten over de bouw van het orgel te Roden. In facsimile ook afgedrukt in: Thijs den Os, *De totstandkoming van het Hinsz-orgel in de Catharinakerk te Roden* (Elburg 2007) (donateurspublicatie nr. 66 van de Stichting tot behoud van het Nederlandse orgel) 22.

68) Vgl. K.P. Timmer, 'De ontstaansgeschiedenis van het Hinsz-orgel in Roden', *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 2008, 99.

Het titelblad (origineel 24,9 x 34,9 cm) van de aan N.A. Knock opgedragen vierhandige *Divertissements* van Johann August Just | Repro: Münchener DigitalisierungsZentrum - Bayerische Staatsbibliothek, München

gelijk een (partieel) gehoorprobleem had⁶⁹), met name met gesproken woord in grotere groepen mensen en in een grotere ruimte. Misschien ook lagen zijn sterke kanten eerder bij het vrij musiceren en improviseren dan bij het passend begeleiden van de gemeentezang.

MUZIKALE ACTIVITEITEN

Knock zal als student in Groningen vermoedelijk geregeld op het Schnitger-orgel in de Academiekerk hebben gespeeld en op die manier Tammen beter hebben leren kennen.⁷⁰ Heeft hij les van hem gehad? In elk geval heeft hij met hem samengewerkt bij muziekkuitvoeringen, zoals in Franeker (zie hierna). Mogelijk heeft hij van Tammen (die ook 'campanist' was) geleerd hoe een beiaard te bespelen, zie het eerder genoemde 'klokkespel' in 1788 te Leeuwarden. Daarnaast heeft hij enkele malen samen met Tammen orgels gekeurd (o.a. te Sneek). Hij werd bij de vrijmetselaars in 1781 al 'Orchest Mr.' genoemd en was dus kennelijk toen capabel voor het leiden van een

69) Volgens een door de auteur geraadpleegde arts kan het een aangeboren afwijking zijn geweest, maar ook het begin van doofheid.

70) Johannes Henricus Tammen (1733-1809), wiens achternaam soms werd verbasterd tot 'Tammes', was in Groningen vanaf 1759 tot zijn dood beiaardier van de Martinoren; daarnaast was hij organist van het Schnitgerorgel in de Academiekerk. Hij heeft heel wat orgels gekeurd in Friesland en Groningen van orgelmakers als Hinsz, Wenthin, Lohman en Schnitger & Freytag. Daarnaast verkocht hij muziekinstrumenten en bladmuziek. In voorbereiding is een apart artikel door de auteur over Tammen, zijn rol als organist en orgeldeskundige.

groep musici. Was hij in Groningen somtijds betrokken bij de muzikale omlijsting van academische plechtigheden, zoals promoties?⁷¹ Dat Knock de capaciteiten had om bij belangrijke officiële gelegenheden een groot ensemble te dirigeren, blijkt uit twee voorbeelden.

Allereerst was hij actief op 22 en 23 september 1785 tijdens het Tweede Eeuwfeest van de Hoogeschool te Franeker.⁷² Dat werd uitgebreid gevierd in aanwezigheid van 'haare K. Hoogheid⁷³, Vorstelijke Spruiten, en hooge Collegien' (d.w.z. het Stadsbestuur, Gedeputeerde Staten en Curatoren en Professoren van de Hoogeschool).

Bij het betreden van de Franeker Martinikerk 'wierd er telkens een schoon en heerlijk muziek gehoord, door circa vijftig van uitgelezen Musikanten, onder directie van de heeren N.A. Knock en W. Tammes⁷⁴ beroemd Klokkenist te Groningen.' Ofwel: telkens als een deel van het hoge gezelschap de kerk betrad, 'liet zich een keurig en verrukkelyk musyk hooren door een rey uitgezogte Musikanten, onder de Directie van den Hoog Edelen Gestrengen Heere Mr. N. Arnoldi Knock Grietman van Ooststellingwerf, geadsisteerd van den Heer ... Tammes, beroemd Organist en Klokkenist te Groningen, uit verscheidene plaatsen van Nederland verzameld, die alle geplaatst waren op een daar toe opgerigt Orchest [= podium], voor het Orgel, en regt tegen over de Vorstelyke Personen.'

Na deze 'voormusiek' volgde een rede in twee delen door de Rector Magnificus, 'houdende tusschen beiden een weinig ruste, in deze tijd werd er een fraij Airtie door een beroemde Zangeres, door instrumenten geaccompaigneerd gezongen.'

Na een volgende redevoering 'begon de muziek zich [opnieuw] te laten hooren, [en begonnen] de klokken te luiden', waarna het feestelijke gezelschap zich naar het Stadhuis begaf. Later was er een feestelijk banket voor 100 personen in de Academie.

De dag daarna volgde de feestelijke promotie van drie personen. Bij het betreden van de kerk 'wierd er weder gelijk de voorigen dag een fraij muziek gehoord.' Van de festiviteiten bleef een uitgebreide eindafrekening bewaard, opgesteld in 1786, voor een totaalbedrag van f 12933,15, waarvan '(...) aan dejeunées, leverancie van wijnen, selserwater, Logement van den Heer Grietman Knock, den Heer Tammes, domestiquen etc. alsmede op ordre van den Heer Knock aan 36 muzikanten een maaltijd gegeven te zamen bedragende eene somma van f 798-10.'⁷⁵ Hij vergat zijn medewerkers dus niet.

In 1789 was Knock als organist en dirigent actief bij festiviteiten in

71) In de Broer- of Academiekerk werd bij diverse academische plechtigheden gemusiceerd, met welke regelmaat is niet bekend. Het orgelbalkon bood toen voor uitvoerenden meer ruimte dan tegenwoordig. Volgens Peter van Dijk, Utrecht, adviseur bij de laatste restauratie, is bij de overplaatsing van het Schnitger-orgel in 1815 naar de Der Aa-kerk de afstand tussen de kassen van Hoofd- en Rugwerk met zeker een halve meter verkleind.

72) [z.a.], *Verhaal van het tweede Eeuw-feest van Vrieslands Hooge School te Franeker. Plegtig gevierd op den XXII van Herfstmaand MDCCCLXXXV* [Franeker 1785]; zie verder ook het verslag in de *Leeuwarder Saturday Courant*, d.d. 24 september 1785, resp. *Leeuwarder Woensdagse Courant* van 28 september 1785.

73) Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van stadhouder Willem V.

74) Hier in Franeker zal Knock het gelegenheidsensemble hebben gedirigeerd en zal Tammen een deel van de begeleiding (als continuospeler en/of op het orgel) voor zijn rekening hebben genomen.

75) Bron: D. Cannegieter, 'Eene oude rekening (Tweede Eeuwfeest der Franeker Academie)', in: *Friesche Volksalmanak 1887*, 18-14 (met name pag. 141).

Groningen ter gelegenheid van de verjaardag van prins Willem V:⁷⁶⁾ ‘Groningen den 12 Maart. De geboorte Verjaaring van Zyne DOORL. HOOGHEID, NEERLANDS GELIEFDEN ERFSTADHOUDER, wierd hier den 9 dezer, met zeer veel plechtigheden gevierd. Nadat de Parade met veel Luister was opgetrokken, liet zich den Heer *Nicolaas Arnoldi Knock* J.U.D., wiens uitmuntende Gaven op het Orgel, in ons Gemeenebest bekend genoeg zyn, op het Orgel der Grootte of Martini Kerk hooren en bewees voor Zynen DOORLUCHTIGEN VORST niet minder Eerbied te hebben, dan voor Hoogstdeffels KONINKLYKE GEMAALINNE, wier Geboortedag, voorn. Heer, den 7 Aug. van het voorleede Jaar, te Leuwarden, met voorkennis van den Weldenkenden toenmaalgigen Præsident Burgemeester *Abelus Siccama*, door op de *Klokken te spelen* vierde, ofschoon door de Regeering van Leuwarden was besloten, dat er op dien dag geene openbaare Plechtigheden zouden plaats vinden; zynde dit ook de eenigste plechtigheid geweest, dit dus den weldenkenden *Friesen*, dubbel aangenaam moet zyn. – De Namiddags ten 2 uur was er ten voordeele der Nederduitsche Armen, in de *Academie Kerk* onder Directie van voorn. Heer *Knock*, een *groot Concert Vocal en Instrumental* in de volgende Orde: De Entree was *Wilhelmus*, met Pauken, Trompetten en Clarinetten; voorts 2 Symphonien a Grand Orchestre; hierna heeft zich den Heer *C.G. Klamberg*, Piqueur van het Lyf Regiment van Zyne Doorlucht. Hoogheid, Orange Friesland, op eene verrukkende wyze laten hooren, zingende een zeer fraaye *Aria*; vervolgens wierd wederom als boven gemusiceerd. Hierna hoorde men met ongemeen genoeg, den bovengenoemde Heer *N.A. Knock* op het Orgel, eenen zeer geruimen tyd spelen. Vervolgens was de 2^e Acte van dit Concert in de volgende orde geschikt: op eene Symphonie a Grand Orchestre, volgde een Trio Vocaal uit de Opera van *Felix*, gezongen door den kundigen Heer *Masch*, de Juffrouwe *Heuser*, en den Heer *Heuser*; en, na het executeeren van noch een Symphonie, eindigde dit fraay Musicq zo als het begon, met *Wilhelmus* – Ten half 6 uuren paradeerden de Burger Wachten en Militairen, en deden de gewoone Salvoos, terwyl by tusschenpoozing, het Klokke spel, en Trompetten wederom het oud, maar nochtans niet verouderd *Wilhelmus &c.* lieten hooren – Ten 8 uur, half 9 en 9 uur, wierden de Canonnen van de Stads Wallen gelosd, en voorts die dag, met het afsteeken van Vuurwerken, het houden van een Bal, en vreugde Maaltyden, tot blydschap van alle, die billyke achting voor het DOORLUCHTIG HUIS VAN ORANGE voeden, in de geregeldste orde doorgebracht.’

De genoemde ‘Nederduitsche Armen’ werden van de collecte ‘by ’t houden van eenig muziek’ door *Knock* en consorten, ’s middags in de *Academiekerk*, ‘Veertien guldens, tien stu[i]v[er]s en ses duiten’ rijker.⁷⁷⁾

KNOCK EN HET ORGEL

Een functie als organist heeft *Knock* – voor zover bekend – nooit gehad, hij bespeelde het orgel ‘uit Liefhebberij’, louter voor zijn genoegen. Hij moet niettemin spoedig naam hebben gemaakt, gelet op bovengenoemde uitspraak dat zijn ‘uitmuntende Gaven op het Orgel, in ons Gemeenebest bekend genoeg zyn.’

76) Volgens het verslag van dit festijn in de *Ommelander Courant*, d.d. 13 maart 1789.

77) ‘GrA, toegang 1329, archief van de diaconie der Hervormde Gemeente Groningen, inv.nr. 554, inkomsten en uitgaven 1788-1789, d.d. 9 maart 1789. Blijkens de aankondiging van dit concert in de *Groninger Courant* van 3 maart 1789, bedroeg de entree een ‘zestehalf’ (5 ½ stuivers).

Noordzijde van het schip van de r.-k. Broerkerk (de voormalige Academiekerk) in Groningen, opname uit 1880 door Fr. Von Kolkow en Co. (Groningen) Collectie: Groninger Archieven

In januari 1790 werd hij vanuit Kampen in *De Boekzaal* omschreven als ‘den in dit vak [van organist] mede beroemde kenner, en tot eene ongemeene hoogte gevorderden liefhebber en uitoeffenaar’.⁷⁸⁾ Enige jaren na zijn overlijden werd nog over hem opgemerkt: ‘(...) zijnde zeer beroemd geweest, wegens zijne grote bedrevenheid in de muziek, en bijzonder al wat het orgelwerk betreft.’⁷⁹⁾

Van enkele orgelconcerten door *Knock* in 1792 zijn aankondigingen bekend, daarover later meer.

Als ‘liefhebber’ en ‘dilettant’ probeerde hij op veel orgels te spelen, zowel bestaande instrumenten, zoals het orgel in de Bovenkerk te Kampen, dat hij meermalen moet hebben bespeeld⁸⁰⁾, als nieuwe, zoals het Hinsz-orgel te Roden uit 1780. In hoeverre hij zich ook de toen gangbare literatuur op het gebied van de orgelbouw aanschafte, is niet bekend, maar hij zal in het bezit zijn geweest van de *Dispositien* van Hess, waarvan hij immers voor een vervolg en aanvulling zorgde (zie deel 2 van dit artikel).

N.A. *Knock* kreeg spoedig naam als orgeldeskundige. De door hem verzamelde orgelgegevens vonden hun neerslag in zijn *Dispositien*. Ook na het verschijnen daarvan probeerde hij zijn kennis verder te vergroten. Zo informeerde hij in 1788 bij de weduwe van de Zierikzeese organist en uitgever J.P. Lootens nog naar een exemplaar van de door hem uitge-

78) Als geciteerd in Smit, 22.

79) J.A. de Chalmot, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, deel I (Amsterdam 1798) 347.

80) Smit, 22.

Het orgel in de Hervormde Kerk te Burgum, dat in 1788 mede gekeurd is door Knock en door hem ook is bespeeld tijdens de ingebruikneming
Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

geven 'beschreyvingh' van het orgel in de Grote Kerk van Zierikzee.⁸¹⁾ Knock was ook actief met het keuren van gerepareerde of nieuwgebouwde orgels. Hoe hij daarbij te werk ging, is niet bekend. Mogelijk heeft hij daarvoor aanvankelijk zijn ogen en oren de kost gegeven bij J.H. Tammen, die al langer ervaring op dit terrein had en met wie hij bij zijn eerstbekende keuringen (Oldeboorn en Sneek) ook samenwerkte. Kwam hij in het 'kielzog' van Tammen mee (in Oldeboorn bijvoorbeeld wordt hij niet officieel genoemd als examiner) en heeft hij Tammen in Friesland geïntroduceerd?

Volgens eigen zeggen in september 1793 had hij [Knock] tot dan toe al 16 instrumenten geëxamineerd⁸²⁾, waaronder (zoals blijkt uit de zelf-

81) Tresoar, t 330, inv.nr. 343, brief van de weduwe Lootens, d.d. 28 april 1788. Het betrof hier ongetwijfeld het boekje van haar zwager Willem Lootens, *Beschryving van het oude en nieuwe Orgel in de Groot- of St. Lievens Monster-Kerk der Stad Zierikzee* (Zierikzee 1771). Door het overlijden van haar man was ze 'blijven sitten met twee kinderen' en verkeerde ze financieel in een 'bedroeve staedt'. Ze wilde wel een exemplaar van het gevraagde boekje toezenden, maar wist niet wat ze er voor moest vragen en hoopte op een passende vergoeding door Knock. Ze had 'noch verschijde boekiens dogh niet ingebonden, maer als ick magh weete ofte UE dat oock geliefde soos al het mijn plisier weeze van te moogen weete [,] hebbe oock noch verschijde stucke van museeck[,] was t dat sijn Edele daer spiculaesie in hadde soude ongetwijffelt groot plis[er] weesen om van het een met het ander af te helpe. Want weete daer nu hier te lande geene ocaesie toe soo laete ick het alle aen seijn Edele over om mijn daer van af te helpe. (.....) ick sal altijd tijdingh verwachtte ofte UE dit boekie aenstadt en alsUE het goedt vindt soo sal [ik] het ander alle bij malcander doen en soo toesenden.' Of Knock haar op de gevraagde wijze heeft geholpen is niet bekend.

82) Huisarchief Archief Twickel, inv.nr. 7994, Brieven, ingekomen en minuten van brieven, uitgegaan van de kerkpatroon en baljuw van Wassenaar betreffende gebreken aan het rugpositief van het orgel, 1793, brief d.d. 6 september 1793.

de brief) de nieuwe Van Dam-orgels in Oldeboorn (1779) en Burgum (1788, samen met organist H.B. Idzerda uit Grouw⁸³⁾) en herstelwerk door Van Dam in Sneek (1780). In elk geval heeft hij daarnaast nieuwe instrumenten gekeurd in Langweer (Van Dam, 1784), Sneek, doopsgezinde kerk (A. van Gruisen, 1786; keuring samen met G. Muizelaar), Wierwerd (Rudolph Knol, 1788; keuring samen met 'G.[=S?] de Vries, organist te Leeuwaarde'⁸⁴⁾), Heerenveen (A. van Gruisen, 1790; inspeeling door Sybe de Vries uit Leeuwarden⁸⁵⁾), Kampen (1789⁸⁶⁾) en Zwolle (1787, samen met J.G. Nicolai⁸⁷⁾).

Mede als gevolg van grote problemen die Lambertus van Dam in 1780 had met een reparatie van het Schnitger-orgel in de Martinikerk in Sneek (zie later), raakte deze na het negatieve oordeel daarover door de examinatoren (onder wie Knock) ook de vervolgo opdracht kwijt van deze door hem in 1779 begonnen reparatie en ook die van het orgel in Oosterend.⁸⁸⁾

In de rol van examinerator werd Knock voornamelijk bekend in Friesland en aangrenzende gebieden. Daarbuiten was hij niet of nauwelijks bekend, zoals ook blijkt uit de volgende episode.

DE KWESTIE 'WASSENAAR'

Dat Knock niet overal als orgeldeskundige altijd welkom was, blijkt uit de gebeurtenissen in 1793 rond het orgel in de dorpskerk te Wassenaar. A.A. Hinsz had daar in 1769 een éénklaviers instrument gebouwd⁸⁹⁾, dat door Lambertus van Dam in 1792 was uitgebreid met een rugwerk; het was gekeurd door de Leidse organist C.F. Ruppe.⁹⁰⁾

Over het verzoek van Knock in 1793 om het vergrote orgel te mogen bespelen, ontstond enige discussie, waarvan de neerslag deels nog als

83) AANTEKENINGEN bij DISPOSITIEN der merkwaardigste Kerkorgelen in de Provincien VRIESCHLAND GRONINGEN en elders zijnde een vervolg op het Werk van J. Hess door N.A. KNOCK vervolgd en bijgevoegd door GEORGE HENDRIKUS BROEKHUYZEN Senior en JAN ZWART, Kampen 1973, 10.

84) G.H. Broekhuizen Senior, *Orgelbeschrijvingen* (Amsterdam 1986) 843. Dit gegeven zal zijn ontleend aan *De Boekzaal*, juli 1788, 139-142, waar een uitgebreid bericht staat over de ingebruikneming van het nieuwe Knol-orgel. Behalve Knock ('zowel kundig in de behandeling als beproeving van Musikaale Instrumenten') wordt hier genoemd G. de Vries, 'voornaam organist en Klokkenist te Leeuwarden'.

85) Het orgel heet hier geëxamineerd te zijn door Sybe de Vries (Leeuwarden) en Gosling Jans (Dokkum), 'ten overstaan van Nicolaas Arnoldi Knock.' [bron: Jan Jongepier, *Frieslands orgelpracht I* (Sneek 1970)]. Dit gegeven is ontleend aan het artikel 'bericht van het Orgel te HEERENVEEN', in *De Boekzaal*, deel 151, december 1790, 739-742, waar (op p. 741) ook wordt gemeld dat Knock moest getuigen, 'dat, niettegenstaande zyn Hoog Ed. reeds veele Orgels had onderzocht, echter hy nog geen had bevonden, 't welke zo ter eere strekte van deszelfs Maker, te meer daar die nog vervaardigt had verscheydene dingen tot deszelfs versiering en meerdere volmaking, waartoe hy volgens 't gemaakt bestek niet eens verpligt was.'

86) W.J. Dorgelo Hzn, *Albertus Anthoni Hinsz, Orgelmaker*, Augustinusga, 1985, 99.

87) Smit, 108 en 109.

88) Zie ook A.H. Vlagsma, *De Friese orgels tussen 1500 en 1750*, Leeuwarden 2003, 403.

89) Zie huisarchief Twickel, inv.nr. 7992, Stukken betreffende de bouw van een orgel door Albertus Antony Hinsz, 1767-1769. Zie ook in hetzelfde archief inv. nr. 7996, Bestek voor een nieuw orgel van de orgelbouwer P. van Assendelft (18^e eeuw).

90) Huisarchief Twickel, inv.nr. 7793, Stukken betreffende de uitbreiding van het orgel met een rugpositief, 1791-1792, (...), verklaring d.d. 16 december 1792. Ruppe omschreef zichzelf als 'Capelmeester aan 's Lands Universiteit te Leijden en organist van de Lutherse Kerk van gemelde Stad.' Meer informatie over hem is onder andere te vinden in: Jan A.F. Doove en J. Luc Knödler, *Een ding van Parade. 400 jaar muziek binnen de Leidse universiteit*, Leiden 1775, 22-32 en 72-86.

Het Hinsz-orgel in de dorpskerk te Wassenaar, met het Rugwerk van Lambertus van Dam (1792) | Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

correspondentie aanwezig is in het Huisarchief Twickel.⁹¹⁾ Hieruit blijkt onder andere dat Knock voordien het orgel in de oude toestand reeds tweemaal ‘met veel genoegen’ had bespeeld. Gezien de opmerking over Lambertus van Dam ‘als voor een goed gedeelte in desselfs vervaardiging deel gehad hebbende’, had deze in 1769 meegewerkt aan de bouw en plaatsing van het instrument in Wassenaar. Om die reden zal men hem na de dood van Hinsz hebben benaderd voor de uitbreiding van het orgel.

Knock vroeg op 30 augustus 1793 vanuit Leiden schriftelijk toestemming aan de graaf, respectievelijk baljuw van Wassenaar om het ver-grote instrument te mogen bespelen. Hij had namelijk kort tevoren (begin juli) in Leeuwarden gehoord van ‘eenen sekeren Orgelmaker; buiten Leuwarden woonachtig’ en ‘een sekere Organist, die zelfs met de Heer Rouppe correspondentie heeft in het debyteeren van muzyk’,

dat er werd beweerd dat het Rugwerk van Van Dam volstrekt niet beantwoordde aan het bestek en dat er aan dat Rugwerk niets goeds was. Hij kon ook niet geloven dat volgens dezelfde geruchten Van Dam gevraagd zou hebben hem [Knock] niet bij het orgel toe te laten omdat hij dan stellig de gebreken zou ontdekken. Ruppe zou die mankementen niet openbaren en de gemeente wel wijs maken dat het orgel juist zeer goed was!

Daarom wilde Knock spoedig eens naar Wassenaar wandelen om het orgel een half uurtje te kunnen bespelen, ‘sonder dat ik begeer het binnen werk te sien; Want ik twyfel niet, of [ik] sal het werk goed bevinden; en daar de Orgelmaker van Dam een vriendt van mij is; zo ben ik als vriendt verpligt (om hem van die laster; die hem te laste wordt gelegd; als of er veele gebreken; ja zelfs ondeugend het orgel was) te bevryden. Ten tweeden; ben ik sulks verpligt; om mijn eigen eer, dewijl ik het orgel in 1784 te Langweer door hem aangenomen; en het orgel te Bergum, in 1788 volkomen heb goedgekeurt; derhalven soudende vyanden van van Dam mij ook kwade naam kunnen geven; en dat die orgels ook niet goed soudende syn.

91) Huisarchief Twickel, inv.nr. 7794 (Met dank aan Bart van Buitenen voor het mij verstrekken van een afschrift van stukken uit de inventarisnummers 2292-2294).

Ten derden daar de heer Ruppe; so als ik verneem; het orgel heeft geexamineert; en goed gekeurt; so is het aan dien Heer ook eene seer grote satisfactie; dat ik in de gelegenheit worde gebragt; om die Laster, in Vrieslandt van van Dam; met daden; en te bewyzen tegen te gaan; want de Heer Ruppe het Orgel hebbende goedgekeurd; en niet goed synde: so soude dezelve een kwade naam kunnen krijgen; als of hij met van Dam onder een deken had geschuuld, en daar geld voor soude hebben geprofiteert.'

Dit schrijven werd door de graaf in 'uiterste verontwaardiging' ontvangen en hij reageerde direct. Niet alleen liet hij een afschrift sturen naar Ruppe, ook zond hij deze 'sotte' brief aan baljuw Adriaan van der Does met de mededeling Knock niet op het orgel toe te laten.

Tevens antwoordde hij Knock: 'Daar het niet genoeg is infame lastertaal uittebraaken, sonder die te bewijzen', sommeerde hij deze 'als een eerlijk mens' hem per ommekeer te melden wie de twee bedoelde lasteraars in Friesland waren, opdat hij passende maatregelen kon treffen. Wat betreft het verzoek om het orgel te bezoeken schreef hij: '(...) dat gij mij reeds eens door een derde hebt laten doen, heb ik zulx [nu] geweigerd, en weigere het alsnog, niet, om dat ik vreesse voor uwe gewaande kundigheid, om fouten in hetzelfde te ontdekken, en waar omtrent gy schynd in het denkbeeld te zyn, dat zulx wel waar konde weesen, door op eene ingewikkelde wyse te belooven dat gy het binnenwerk niet zult bezien maar, alleen, om dat ik dat bespeelen volstrekt onnodig oordeele, want, ofschoon ik uwe kunst in het bespeelen van een orgel in zyne volle waarde laate, zoo heb ik geen de minste blyk van van uwe kundigheid in het bekeuren van het binnenwerk van een orgel, en hebbe ook uwe goedkeuring of afkeuring daarover int geheel niet nodig, waar aan my ook niets hoegenaamd geleegeen legt.'

Daarmee kon Knock het doen. Het is duidelijk dat hier op verschillende golf lengtes werd geredeneerd: waar Knock meende redenen te hebben om door zijn bezoek aan het orgel de naam van Van Dam, Ruppe en niet in de laatste plaats die van zichzelf van alle mogelijke blaam te kunnen zuiveren, zag de graaf de inhoud van de brief juist als een aantasting van *zijn* goede naam!

Nog onwetend van diens antwoord en in afwachting van zijn eventuele toestemming, had Knock op 3 september alvast ook een verzoek aan de baljuw in Wassenaar gericht om het orgel op de daaropvolgende zaterdag of zondag te mogen bespelen tijdens een 'wandeltourtje' met zijn vriend en hospes Abraham Liber naar Wassenaar.

De inhoud van deze brief kwam uiteraard vrijwel overeen met die aan de graaf. Knock merkte nogmaals op: 'Ik doe het meer tot ophouding van de eer; van van Dam; als voor mij selfs.'

Ruppe reageerde op 6 september. Hij deelde de graaf mee nooit over het orgel in Wassenaar te hebben gesproken met zijn drie noordelijke 'correspondenten', t.w. de heren [Auke] van der Meulen (organist van de Leeuwarder Galilëerkerk te Leeuwarden), [A.S.] Hempenius, 'Orgelmaker en musicus' te Franeker en [J.H.] Tammen (organist van de Groninger Academiekerk). Met hen had hij alleen geschreven over zijn 'Musicwerken' en hij kende hen niet persoonlijk. Hij had het orgel naar eer en geweten goedgekeurd en meende daarbij 'kundige Liefhebbers' als baron du Tours en baljuw Van der Does stellig aan zijn zijde te weten. Op diezelfde dag schreef ook Knock opnieuw aan de graaf. Hij had aanvankelijk 'voor Liefhebberij' het Rugwerk samen met Ruppe willen examineren. Omdat dat niet doorging, had hij het instrument toch voor

zichzelf willen bekijken. De kwaadsprekerij was afkomstig van orgelmaker 'Rudolf Kool' [lees: Rudolph Knol], die inmiddels 'na de Oost' was vertrokken (dat bleek Overijssel te zijn) en de niet genoemde organist had alleen meegediscussieerd.

Daarna kraakte hij enkele kritische noten over Van Dam (zie onder), reden om toch het orgel zelf te willen bekijken, samen met 'de Heer Mittenreijter, alhier [= Leiden] orgelmaker' bij wie de geruchten ook ter ore waren gekomen, om op die manier de lucht te klaren. Wat betreft Ruppe: '[ik] hebbe voor dezelve alle achtung; in zyne kunst op 't clavier en Compositie.'

KNOCK OVER HET WERK VAN LAMBERTUS VAN DAM

Hoewel Knock zich 'altoos' een vriend van Van Dam noemt, is hij in zijn brief van 6 september aan de graaf bepaald kritisch over deze orgelmaker, als hij nogmaals aangeeft wat zijn persoonlijke beweegredenen is om het Wassenaarse orgel te willen bespelen: '(...) daar ik 2 orgels in vrieslandt van hem (so hij seit van hem gemaakt) heb goedgekeurd; maar hoe is het gegaan; de Heer Feddema;⁹²⁾ van Harlingen; de Heer Tammen; van Groningen en ik; hebben; twee, drie maal, moeten komen; om die Orgels te examineren. Ja zelfs is het orgel te Oldeboorn ingewijd sonder dat de Trompet of Dulciaan er in was; Dus syn die Orgelen (door ons goedgekeurd) nu wel in goede staat; maar tog met onze adistentie want gedurig was het; *die pijp moet nog iest hoger die iets lager* – Daar bij als van Dam een orgel aan neemt in 2 jaar te leveren; so mag men wel tevreden sijn; als het in 4 jaar geheel is afgedaan. (...) Daar en boven weet van Dam wel; hoedat wy (namelyk; de Heer Tammen; Feddema; en ik) het orgel in Grote kerk te Sneek hebben bevonden,⁹³⁾ als mede waar om hij te Oosterend is afgekeurd; om daar het Orgel niet te maken (ik mag mij hier over niet meer uit laten).'

Dit alles wijst eerder op problemen die Van Dam (aanvankelijk) had met zijn werk en de kwaliteit daarvan dan op een zucht naar perfectie.⁹⁴⁾ Of Knock, al dan niet samen met Johannes Mitterreiter, het orgel in Wassenaar alsnog heeft mogen bezoeken, is niet bekend.⁹⁵⁾

92) Jan Feddema was organist van de Grote kerk te Harlingen. Hij voerde tevens onderhoud en kleine reparaties uit, zoals in Dronrijp (1780), Menaldum (1780) en Wijnaldum (1777-1787). Daarnaast examineerde hij ook orgels (zoals te Berlikum, 1780; Sneek, Grote Kerk, 1780, samen met Tammen en Knock; idem 1782, samen met Tammen en organist Muizelaar; Bolsward, 1781, samen met Tammen; Tzum, 1791).

93) Augustus 1780: voor ruim achttien gulden 'verteringen' door de heren 'Knok', Tammens en Feddema i.v.m. hun onderzoek naar de herstellingen en wijzigingen door L. van Dam in 1779/1780; op basis van hun tussentijdse keuring werd het werk overgedragen aan Hinsz/Van Gruisen [bron: L. Kooistra (red.), *Een Zeer fraai en schoon Orgel*' (Sneek 1988)] ongepag.

94) Ook Jacob Wilhelm Lustig had in 1777 i.v.m. de keuze van een orgelmaker voor het in Roden te bouwen orgel al vraagtekens geplaatst bij de kwaliteiten van Van Dam, van wie op dat moment bovendien nog geen proeve van bekwaamheid beschikbaar was. Wel was er sprake van een orgel dat 'in Vriesland vervaardigt wierde, onder opsig van een seer bequaam organist, bij hem Lustig wel bekend.' (bron Drentse Archieven, toegang 0616, Huisarchief Mensinge Roden, inv. nr. 301, o.a. geciteerd door Th. den Os, 10). Het betreft hier stellig Van Dams eersteling te Oldeboorn, waarbij Lustig met 'een seer bequaam organist' ongetwijfeld J.H. Tammen bedoelde. Was Tammen hier de officiële examinator en was Knock hierbij betrokken als 'Liefhebber'/assistent? De opdracht in Roden ging overigens naar A.A. Hinsz.

95) Het archief van de Hervormde Gemeente Wassenaar zelf bevat geen gegevens dienaangaande (mededeling van dr. Jan van Biezen te Wassenaar, waarvoor hartelijk dank).